

УДК 371.132(042)

Лілія Кобилянська

СУЧАСНИЙ ГУВЕРНЕР ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП ПЕДАГОГА: ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПЕРІОД ВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Висвітлено соціальне призначення та об'єктивні чинники функціонування професії сучасного гувернера в контексті розвитку сучасної системи освіти в Україні. Розглянуто інваріантні (освіта, виховання, розвиток, догляд) та варіативні (музично-естетичний, спортивний, мовно-лінгвістичний розвиток вихованця та ін.) види його діяльності. Охарактеризовано умови формування професійної компетентності під час навчання у ВНЗ, а саме: необхідність створення концептуальної моделі особистості та діяльності фахівця як орієнтиру його фахової підготовки; модифікація науково-теоретичної та практичної підготовки майбутніх гувернерів, використання системного підходу до організаційно-методичного забезпечення підготовки гувернерів у ВНЗ; створення особливого освітньо-виховного середовища для формування професійних та особистісних компетенцій.

Ключові слова: *гувернер, професійна компетентність, умови формування професійної компетентності.*

Відчутний вплив на соціокультурний розвиток України початку ХХІ століття справила кардинальна зміна освітньої парадигми як сукупності переконань, цінностей, технічних засобів тощо, адже система освіти є одним з інструментів керування соціумом та показником ефективності його функціонування. Саме тому розвиток системи неперервної освіти, вагомою складовою якої є вища професійна освіта, забезпечує, з одного боку, самореалізацію, самовираження й самоствердження особистості, а з іншого – гарантує поступальний та стабільний суспільний прогрес. Сьогодні відбувається переорієнтація вищої професійної освіти з гностичного («знаннєвого») на діяльнісний підхід, а основна мета професійної підготовки розглядається як формування здатності до активної діяльності, професійної творчості, знання ж перетворюються на засіб розвитку особистості [1, с. 15–16]. Важливим індикатором розвитку професійної вищої освіти є її орієнтація на потреби ринку праці, який суттєво змінився за останні десятиліття. Соціально-економічні перетворення в Україні покликали до життя нові професії, відродили спеціальності, що у минулі роки не вважалися суспільно затребуваними. Серед них – професія гувернера як фахівця з індивідуального виховання, навчання й розвитку дитини в умовах сім'ї.

Сучасний інститут гувернерства націлений на розв'язання освітніх і виховних завдань, які постають у деяких родинях та пов'язані з емоційними, соціальними чи іншими особливостями родинної життєдіяльності; покликаний формувати покоління непересічних особистостей, сприяти удосконаленню різних аспектів суспільної життєдіяльності. А це у свою чергу означає, що гувернери потребують належної професійної підготовки як особливий тип освітянських працівників у вищих навчальних закладах. Вузівська підготовка гувернерів здійснюється в Україні у ряді навчальних закладів як спеціалізація педагогічних напрямів підготовки фахівців («Початкова освіта», «Дошкільна освіта», «Музична освіта та виховання», «Соціальна педагогіка»).

Комплексний характер означеної проблеми умотивовує необхідність залучення широкого кола науково-теоретичних досліджень, зокрема щодо розвитку професійної компетентності вчителя (Н. Бібік, О. Біда, Л. Ващенко, І. Зимня, Б. Ельконін, Н. Кузьміна, Л. Карпова, А. Коломієць, О. Локшина, А. Маркова, Л. Мігіна, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, І. Прокопенко, С. Раков, О. Савченко, Г. Тарасенко, А. Хуторський, М. Чошанов, В. Шахов та ін.); наукових розвідок, у яких розкриваються загальнотеоретичні проблеми підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ (І. Зязюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, А. Ліненко, Л. Міщик, Г. Нагорна, Л. Хомич та ін.); становлення і розвиток готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (І. Вужина, Н. Волкова, Т. Жаровцева, С. Литвиненко, Г. Троцько, О. Шпак та ін.); формування готовності, спрямованої на особистісне й професійне удосконалення майбутніх педагогів (Л. Кондрашова, О. Пехота, І. Богданова, І. Гавриш, В. Чайка) тощо. Роль та місце гувернерства в сучасному освітньому просторі України розглядається дослідниками в історичному аспекті (Н. Ковалевська, О. Корх-Черба, Є. Сарапулова, С. Трошина); М. Головка, С. Куприянов, С. Марченко, Р. Охрімчук, Л. Пасечник, Н. Савельєва, Т. Скорик, С. Теплюк, Т. Тимохіна, Т. Ткачук, О. Шароватова обґрунтовують основні напрями професійно-педагогічної діяльності гувернера; А. Бардінов, А. Богуш, О. Біла, Г. Беленька, А. Ганічева, О. Савушкіна, Н. Рогальська, Д. Федоренко, О. Шароватова висвітлюють зміст підготовки гувернерів у системі середньої професійної та вищої освіти; І. Акіншева, Л. Завацька, З. Зайцева, Н. Максимовська, В. Постовий піддають аналізу специфіку діяльності соціального гувернера та його підготовку у ВНЗ. Ці наукові праці свідчать про увагу до зазначеної проблеми та на користь її подальшої розробки, зокрема, у напрямі формування професійної компетентності майбутніх гувернерів у процесі вузівської підготовки.

Метою даної публікації є спроба науково-теоретичного обґрунтування умов формування професійної компетентності майбутнього гувернера як особливого типу педагогічного працівника у період навчання

у ВНЗ.

У ХХІ столітті гостро стала проблема гуманізації освіти, формування в ході педагогічного процесу найвищих духовних цінностей людини, що стають пріоритетними у педагогічних течіях сучасності. Принципово новий підхід до проблем формування особистості справедливо відноситься дослідниками у наш час до глобальних. Саме тому діяльність сучасних фахівців індивідуального навчання й виховання – гувернерів та їх професійно-педагогічна підготовка – розглядаються як загальнодержавна проблема. Підготовка гувернера в умовах варіативної та альтернативної освіти може здійснюватись як у державній, так і в недержавній освітніх системах; обидві системи мають право на існування, і є рівноправними.

Соціальне призначення професії гувернера, його затребуваність не обмежується лише наданням індивідуальних послуг окремій (достатньо заможній) родині; в Україні гувернери можуть здійснювати професійну діяльність у державних та приватних дошкільних установах різних типів (міні-дитсадках, групах короткочасного перебування дітей, «дитсадках у багатоповерхівках»); співпрацювати у загальноосвітніх школах як учителі, що надають індивідуальну освітню допомогу дітям з соматичними хворобами, проблемами у вихованні й поведінці або обдарованим школярам; у якості батьків-вихователів в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу; у спеціальних навчально-виховних установах, де зростають діти з особливими потребами; працювати волонтерами у громадських організаціях, які надають відповідні послуги та підтримку родинам, де виховуються діти з функціональними обмеженнями тощо.

Дослідження учених РФ та вітчизняних науковців, кваліфікаційні характеристики та описи професії засвідчують, що гувернер – це педагогічний працівник, який забезпечує індивідуальний догляд, виховання та освіти в сім'ї дитини віком від трьох до десяти років (до закінчення початкової школи); забезпечує догляд, оздоровлення, режимні процеси, вивчення і всебічний розвиток особистості дитини, її здібностей; задовольняє інтелектуальні та емоційні потреби дитини, готує її до виконання необхідних соціальних ролей (зокрема, до навчання у школі), у разі потреби – захищає її життя, честь і гідність, використовуючи ефективні методи, засоби і форми роботи. Він виховує у дитини повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей країни, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища; готує вихованців до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, запобігає шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя. Крім того, він безпосередньо працює з батьками, надає їм консультаційну допомогу з питань навчання, виховання, розвитку їхньої дитини; під час виконання професійних обов'язків – несе повну відповідальність за життя та здоров'я дитини.

У кваліфікаційній характеристиці соціальних гувернерів,

розробленій 1994 року З. Зайцевою, відзначалось: «Гувернер повинен знати: основний зміст базових програм із загальноосвітньої підготовки за курс неповної середньої школи; особливості методики навчання дітей предметів загальноосвітнього циклу, різних видів діяльності, самообслуговування; основи оздоровлення дитини в побутових умовах. Повинен уміти: приймати професійні рішення з урахуванням їхніх соціальних наслідків і вимог етики, здійснювати корекційно-психолого-соціальну роботу за індивідуальною програмою» [2, с. 73–74]. Тобто доцільно виокремити інваріативні та варіативні види діяльності гувернера, зокрема, до інваріативних відносять організацію занять з інтелектуального розвитку дитини та підготовки до шкільного навчання; знайомство з нормами та правилами поведінки в суспільстві; фізичний розвиток вихованця; дозвільневу діяльність і догляд; навчання навичкам самообслуговування; формування основних навчальних умінь, початкових мистецьких уявлень; діагностику психологічного, розумового, фізичного розвитку дитини; розвиток морально-етичних якостей (співпереживання, турботливість, совісність, сором'язливість, передбачливість) тощо. Варіативні види діяльності пов'язані з конкретними умовами життя родини, запитами батьків, особливостями вихованця. Їх спектр надзвичайно широкий та охоплює навчання іноземним мовам, музиці, хореографії, прийомам самооборони, різноманітним видам спорту; формування первинних технічних навичок; супровід дитини до закладів додаткової освіти (музичної, художньої, спортивної шкіл); для сімей, що виховують дитину-інваліда, важливими напрямами є корекційно-розвивальна, логопедична, реабілітаційна робота гувернера [3, с. 75].

Виконання професійних обов'язків домашнього вихователя багато в чому залежатимуть від особливостей родини (зокрема, кількість дітей, зайнятість батьків), її уявлення про належні виховання та освіту. Гувернер часто поєднує функції догляду за дитиною, виховання, навчання, але нерідко залучається до виконання різноманітних додаткових доручень (працювати у вихідний та святковий день, понаднормово, супроводжувати дитину на відпочинок). Крім доброти, особливої витримки, потрібна висока працездатність, врівноваженість, медична поінформованість, практичні навички догляду за хворою дитиною. Професійна діяльність домашнього вихователя висуває високі вимоги як до фахового рівня, так і до його особистісних якостей.

З огляду на специфіку професійної діяльності гувернера надзвичайно важливо забезпечити теоретичну та практичну підготовку майбутніх домашніх педагогів, діяльність яких реалізовується в умовах сім'ї. Її сутністю є система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього фахівця до педагогічної діяльності певного спрямування. У сучасних дослідженнях для характеристики професійно-педагогічної діяльності широко

використовується компетентнісний підхід, що передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, яка визначає здатність вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, з використанням знань, досвіду, цінностей і нахилів особистості. Професійна компетентність педагога трактується дослідниками як властивість особистості, що виявляється в здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у педагогічній діяльності [4, с. 93–94]. Беручи за основу загальну класифікацію компетентностей А. Хуторського, який виділяє ключові, базові та спеціальні компетентності, професійна компетентність є нічим іншим, як сукупністю ключових, базових та спеціальних компетентностей, які доцільно розглядати як ієрархічні рівні-щаблі компетентності. Ці ієрархічні рівні-щаблі виявляються у всіх компонентах структури фахової компетентності вчителя: професійно-діяльнісному, комунікативному і особистісному. Професійна компетентність – це професійна підготовленість та здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Вона обумовлена когнітивним і діяльнісним компонентами підготовки фахівця, виступає мірилом та основним критерієм визначення його відповідності вимогам праці. У структурованому вигляді професійна компетентність педагога може бути зображена як триступінчата піраміда, фундамент якої складають професійні знання, на їх основі формуються уміння та навички, а індивідуалізація та інтерпретація їх особистістю стає базисом професійної діяльності [5, с. 26].

Визнання смислом педагогічної професії і базовим компонентом педагогічної якості орієнтацію на людину вимагає зміни існуючої стратегії підготовки студентів на безумовну здатність підняти себе до рівня творчої діяльності в системі «людина – людина». При цьому в центрі уваги постає розвиток у майбутнього спеціаліста здібності до пробудження в іншому людської сутності, поєднаної з установкою на постійне професійно-особистісне самовдосконалення, професійне самовиховання. Можливість побудови активної позиції виникає на основі теоретичного осмислення себе, своєї діяльності, своєї взаємодії з педагогічною реальністю. Це веде до трактування особистості майбутнього вчителя (а, отже, й гувернера) як саморозвиваючої, саморегулюючої системи, цілеспрямована активність якої в педагогічній сфері піднімається до рівня свідомої ціннісної вибірковості діяльності [6]. Зміст професійно-педагогічної підготовки є динамічним системним утворенням, обсяг і глибина якого в основному визначаються інформаційними потребами студента, спрямованими на освітню сферу. Постійна персоніфікація висхідного базового змісту та

учіння в індивідуально-пошуковому режимі підпорядковані логіці формування студента як суб'єкта професійної життєдіяльності. У міру учіння він бере активну участь у процесі модифікації змісту підготовки на рівні осягнення смислів, доцільності, логіки, способів здійснення своєї професійної діяльності [6].

Компетентнісний підхід змінює мету й вектор змісту вищої освіти від передачі знань та умінь предметного змісту до виховання (формування) розвиненої особистості зі сформованими життєвими та професійними компетентностями. Формування професійної компетентності майбутнього гувернера в період вузівського навчання, на нашу думку, можливе за умов:

- створення концептуально-теоретичної моделі особистості та діяльності сучасного гувернера як складноструктурованої системи, у якій відображені специфічні функції, соціальні ролі та види його діяльності і яка є орієнтиром його фахової підготовки у ВНЗ;

- модифікації змісту теоретико-практичної підготовки студентів з огляду на дотримання принципів фундаментальності, академічності, активно-розвивального, особистісно-зорієнтованого характеру;

- розробки цілей, змісту, методичного інструментарію професійно-зорієнтованих навчальних дисциплін на базі компетентнісної моделі фахівця;

- використання системного підходу до організаційно-методичного забезпечення професійної підготовки гувернера, зокрема посилення її творчого компоненту шляхом застосування у навчально-виховному процесі сучасних педагогічних технологій (інформаційні технології навчання, технологія дистанційного навчання, технологія самоосвіти, контекстне навчання, креативні технології, портфоліо, технологія проблемного навчання, технологія кооперованого навчання, технологія кейс-методу та інші);

- проектування соціально-особистісного професіогенезу майбутніх гувернерів через створення особливого освітньо-виховного середовища, яке наблизитиме їх до цілісного модельного ставлення до реалій, завдань і способів майбутньої професійної діяльності на основі набуття спеціальних знань, умінь та навичок з метою формування мотиваційних, інтелектуальних, операційно-вольових та професійно-особистісних утворень.

Отже, сучасний гувернер – особливий тип педагогічного працівника, який здійснює освітньо-виховну, розвивальну та інші професійні функції педагога в умовах сім'ї. Професійна компетентність – базова характеристика діяльності фахівця, зокрема, майбутнього гувернера, включає змістовий (знання), процесуальний (уміння) компоненти, а критерієм ефективності професійної підготовки повинна бути сформована професійна компетентність – складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. Професійна компетентність гувернера постає

як синтез когнітивного, науково-практичного й особистісного досвіду. При цьому компетентність, виступаючи результатом навчання, є наслідком саморозвитку індивіда, узагальнення особистісного і діяльнісного досвіду. Подальшого науково-теоретичного осмислення та практичного втілення потребують шляхи, форми та методи формування професійних компетенцій майбутнього гувернера у період навчання у ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попков В. А. Теория и практика высшего профессионального образования : учеб. пособие / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М. : Академический проспект, 2004. – 432 с.
2. Работа з клієнтами соціальних служб / [упоряд.: Зайцева З. Г.]. – К. : Етносфера, 1994. – 118 с.
3. Тимохина Т. В. Содержание и методика образовательной деятельности гувернера с детьми дошкольного возраста : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тимохина Татьяна Васильевна. – М., 2005. – 246 с.
4. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття / С. О. Скворцова // Наука і освіта. – 2009. – № 4. – С. 93–94.
5. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія / Г. В. Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти [Електронний ресурс] / І. А. Зязюн. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/853/1/05ziasno.pdf>